

Kognitivna različitost u filmu "Ja sam Sam" (2001.)

Gašpar, Iris

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:734022>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika
i književnosti

Iris Gašpar

Kognitivna različitost u filmu „I am Sam“ (2001.)

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost/Katedra za teoriju književnosti i svjetsku
književnost

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika i
književnosti

Iris Gašpar

Kognitivna različitost u filmu „I am Sam“ (2001.)

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2022.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 08.09.2022.

Iris Gospar

0122232446

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. UVOD	1
2. PRIPOVJEDNE REPREZENTACIJE INVALIDITETA	3
3. PRIPOVJEDAČ	5
4. INVALIDITETI U FILMU	7
4.1. Mentalna različitost.....	7
4.2. Autizam.....	8
4.3. Poteškoće u komunikaciji.....	8
4.4. Opsesivno kompulzivni poremećaj.....	9
4.6. Ostale manifestacije različitosti.....	9
5. BINARNE OPOZICIJE	11
5.1. Normalno i nenormalno.....	11
5.2. Dobar i loš roditelj.....	11
5.3. Lucy i Ritin sin.....	12
6. STEREOTIPI	14
6.1. Osobe s invaliditetom ovisne su o drugima.....	15
6.2. Osobe s invaliditetom su aseksualne.....	15
6.3. Osobe s invaliditetom ne mogu biti dobri roditelji.....	15
6.4. Osobe s invaliditetom nemaju posao.....	15
6.5. Osobe s invaliditetom često imaju ulogu negativca.....	16
6.6. Osobe s invaliditetom često su poput djeteta.....	16
7. ZAKLJUČAK	17
8. LITERATURA	19
8.1. Internetski izvori.....	19

Sažetak

Ovim se radom pristupa filmu *I am Sam* iz 2001. godine kao predlošku čija je primarna težnja reprezentacija invaliditeta. Film je američka drama, a režirala ga je i napisala Jessie Nelson. Nastoji se probuditi svijest o invaliditetu koji je dio svakodnevnice te da mu se treba pristupati bez predrasuda i straha od nepoznatog. Temelj rada jesu odrednice pripovjednih reprezentacija invaliditeta potvrđenih i izraženih u filmu. U središtu se nalaze mentalno različit otac Sam i njegova kćer Lucy te njihova borba za skrbništvom.

Ključne riječi: invaliditet, Sam, stereotipi, različitost, binarne opozicije

1. UVOD

“I Am Sam” američki je igrani film snimljen 2001. godine, a po žanru je drama. Prikazuje poteškoće s kojima se većina roditelja susreće tijekom odgoja. Također se prikazuje borba za skrbništvo, suočavanje roditelja s invaliditetom s problemima svakodnevnog života. Oslonit ćemo se na dvije teze: “Dok neobilježeno stanje (“normalno” tijelo) može proći bez pripovijesti, obilježeno stanje (ožiljak, šepavost, nedostatak uda ili očita proteza) zahtijeva pripovijest.” (Couser, 2005: 604), odnosno „Pripovjedna empatija u suvremenosti se najviše motri u romanima, kratkim pričama i filmovima, a rjeđe na primjerima drame ili raznih neklasičnih proznih oblika.“ (Keen, 2007: 68, 87)

Film može pobuditi empatiju gledatelja, gledatelji su u mogućnosti suosjećanja sa Samom, nastoje ući u njegov svijet koji će razumjeti iz svoje perspektive. „Empatija je sposobnost uživanja u tuđe emocionalno stanje i sposobnost razumijevanja značenja i važnosti emocija i ponašanja druge osobe, uključujući situaciju u kojoj se pojedinac nalazi, nedaće koju podnosi ili ugroženosti koju doživljava.“ (Paternai Andrić, 2019: 70) Obitelj u filmu „I am Sam“ sastoji se od samohranog oca po imenu Sam i njegove kćeri Lucy. Lucyina majka je bila beskućnica i nestala je iz Samova doma, ali i života odmah nakon rođenja njihovog djeteta. Ova je obitelj jedinstvena na nepovoljan način jer ju čine samo dvije osobe, jedna je od njih otac koji nije u poziciji da na odgovarajući način obavlja svoje roditeljske dužnosti i odgovornosti.

U prvom će poglavlju biti riječ općenito o tome što su pripovjedne reprezentacije invaliditeta. Istraživanja toga tipa su relativno mlada, a to je disciplina koja se pojavljuje unutar humanističkih znanosti.

U radu će se uz pomoć literature pokušati objasniti pozicija pripovjedač, jer o njemu ovisi kako je priča reprezentirana i kako će utjecati na gledatelje, kakvi će biti njihovi zaključci o viđenome.

Uz pripovjedača se vežu invaliditeti koji se javljaju i ističu u filmu. Pomoću njega se dobiva jasna slika o invaliditetu, odnosno o identitetnoj različitosti Sama.

Pronaći će se binarne opozicije te će se objasniti njihova uloga u reprezentaciji invaliditeta. One imaju velik značaj za film, pomoću njih se prikazuje ono što se filmom htjelo prenijeti na gledatelja. Binarne opozicije impliciraju suprotnost koja je prisutna u filmu. Svaka će suprotnost imati ponajprije svoju funkciju o kojima će biti riječ u daljnjim ulomcima.

U filmu se javljaju brojni stereotipi koji se tiču invaliditeta. Stereotipi su preuzeti iz svakidašnjice, neki od njih se pobijaju, a u drugu ruku neki se od njih i potvrđuju. Njihovim se korištenjem namjerava probuditi gledatelja o pogrješnim i ishitrenim predrasudama koje bi mogli donijeti prije nego što upoznaju osobu kakva je zapravo.

Nakon glavnog dijela ovoga rada slijedi zaključak te na kraju popis korištene literature i popis korištenih internetskih izvora.

2. PRIPOVJEDNE REPREZENTACIJE INVALIDITETA

Proučavanje invaliditeta nova je disciplina unutar humanističkih znanosti, javlja se devedesetih godina dvadesetoga stoljeća. „Međuodnos književnosti i invaliditeta početno pozicioniramo pregledom istraživanja invaliditeta u humanističkim znanostima kao donekle novom području što se pojavilo devedesetih godina dvadesetog stoljeća fokusirajući se pritom na koncept invaliditeta razvijen na križištu književnosti, antropologije, umjetnosti, filozofije, lingvistike, povijesti, kulturnim i obrazovnim praksama i drugim.“ (Pternai Andrić, 2019: 21)

Invaliditet je u ranijim pristupima bio promatran kao medicinski pojam s negativnim predznakom. S vremenom dolazi do napretka te se na invaliditet više ne gleda isključivo kao medicinski pojam. Pternai Andrić u svojoj knjizi *Pripovijedanje, identitet, invaliditet* navodi da se više ne govori o invalidnosti kao o bolesti, već da ju prihvaćaju onakvom kakva jest. „(...) aktualna istraživanja ne govore o invalidnosti kao o bolesti, niti zagovaraju njezino liječenje ili korigiranje, nego prije svega upozoravaju na značenje, poziciju i ulogu što ju invalidnost ima u pojedinom društvu, na stigme vezane uz invaliditet, na mehanizme društvenoga isključivanja osoba s invaliditetom, na mehanizme njihove reprezentacije u umjetničkim praksama, uključujući i književnost.“ (Pternai Andrić, 2019: 143)

Za reprezentaciju invalidnosti umjetnost se pokazala kao važan medij. „Književnost je mjesto moguće imaginacije i otpora, književnost ima potencijal doći do široke i raznolike populacije, ona dokumentira, provocira i oblikuje stavove.“ (Pternai Andrić, 2019: 15) Književnost, ali i film može predstaviti publici svijet, ogledalo zbilje za prakticiranje empatije i mogući susret s nekim koji je možda čitatelju sličan ili pak različit. „(...) književnost je medij za tvorbu pojedinačnog i kolektivnog identiteta... ima potencijal doći do široke i raznolike populacije, dokumentira i oblikuje stavove.“ (Pternai Andrić, 2019: 144) Kazivanjem o invaliditetu i o različitostima u svakidašnjem svijetu kroz film, ali i kroz druge medije dolazi do njegovog prihvaćanja te se na taj način može raditi na zaustavljanju moguće predrasude koje se javljaju kod mnogih, ali i diskriminacija. Svijet se, kakav je ispričovijedan, prikazan u filmu, ne izjednačuje s onim stvarnim, ali utječe na čitatelja koji može promijeniti svoju percepciju na svijet. „Pripovijesti mogu utjecati na tvorbu identiteta čitatelja; one mogu poslužiti boljem razumijevanju Drugog, sebi sličnog ili od sebe različitog; mogu proširiti svijest, obogatiti nepoznatim informacijama, posredno donijeti iskustva; mogu imati empatički potencijal i aktivirati emocije pri recepciji, utjecati i eventualno aktivirati

prosocijalno djelovanje ... ali ne moraju učiniti ništa od navedenog.” (Peternai Andrić, 2019: 14)

Kako se počelo govoriti i pisati o invalidnosti, oblikovao se socijalni model invalidnosti kao identiteta. Stoga se, kako piše Peternai Andrić „otvaraju teme empatije, stigme, stereotipa, manipulacije, govora u ime drugog, istodobno ukazujući na važnost pripovijedanja o invaliditetu u svim medijima i kroz književnost.“ (Peternai Andrić, 2019: 22) Iako reprezentacije invaliditeta mogu potaknuti rasprave o napuštanju predrasuda one mogu imati posve suprotan učinak. U smislu da će način pripovijedanja produbiti već postojeće stereotipe te na taj način naglasiti ono normalno kao jedino ispravno.

Ono što se može zaključiti jest da je reprezentiranje invalidnosti važno za uvid u postojeći, mnogima svakodnevni život s invaliditetom. Pruža se uvid u njihov svakodnevni život te su vidljive poteškoće, osude s kojima se svakodnevnu susreću. Uvid u njihov život pridonosi donošenju drugačijeg shvaćanja invaliditeta. Ono najvažnije jest da upravo ovo pomaže pri upoznavanju i razumijevanju drugoga, drugačijega, a to dovodi do društvenog prihvaćanja pojedinca koji je na neki način drugačiji od ostalih.

3. PRIPOVJEDAČ

Pripovjedač posjeduje neophodno mjesto u tumačenju i objašnjavanju pripovijesti. Peternai Andrić o pripovjedaču govori sljedeće „pripovjedač je unutarnja, tekstualna instanca što odgovara na pitanje “tko govori” i u tom je smislu funkcija što ju konstruira čitatelj.“ (Peternai Andrić, 2019: 260) Najčešće se određuje s obzirom na vrstu i stupanj znanja, odnosno riječ je o pouzdanosti te o odnosu prema govornim čimbenicima. Elementi govornih čimbenika jesu artikulacija, a ona može biti vrlo različita, među ostalim izravna, ironična te empatična. „Znanje što je plasirano pripoviješću potječe od pripovjedača i ono može biti ograničeno njegovom percepcijom ili čak prodirati u svijest drugih likova; pripovjedač može znati više, manje ili jednako kao drugi likovi.“ (Peternai Andrić, 2019: 260)

Pripovjedač može biti pouzdan ili nepouzdan, a pripovijest može voditi jedan od pripovjedača. „Književnosti se nerijetko promatra kao medij što izravno prikazuje razvoj identiteta subjekta što je najuočljivije u *buildungs* romanima ili autobiografijama, biografijama, ali se također postavlja pitanje eksplicitnog ili implicitnog utjecaja na oblikovanje identiteta čitatelja.“ (Peternai Andrić, 2019: 70) U filmu mentalno različit muškarac odgaja kćer koju je dobio s beskućnicom koja ih ostavlja odmah nakon izlaska iz bolnice govoreći kako nikad nije htjela imati dijete, a pogotovo ne s njim, tražila je samo prenoćište. Glavna je teza u umjetnosti te isto tako i u filmu da invaliditet zahtijeva priču kako bi predstavila životno iskustvo, tako je i lik samohranog oca dobio svoju priču, priču koja se u stvarnome životu vjerojatno neće dogoditi jer se ljudi poput Sama nerijetko određuju kao aseksualni.

Svaki je od likova u filmu nositelj određenih osobina po kojima se razlikuje od svoje okoline. „Lik (književni subjekt, tip, karakter, osobnost, junak, figura) jedan je od ključnih elemenata pripovijesti i predstavlja osnovni način reprezentacije složenosti subjekata i njihovih identiteta u književnom djelu.“ (Peternai Andrić, 2019: 211) O liku, subjektu se doznaje onoliko koliko pripovjedač želi otkriti, nekada se radi o mnogo informacija, dok se ponekad doznaju samo one najosnovnije informacije. U filmu se ne spominju sve Sameve različitosti, ali se pomoću njegovih gestikulacija, grimasa, pomoću njegovog ponašanja može zaključiti o čemu bi se moglo raditi, no unatoč svim tim razlikama on zna što želi i ne odustaje od svojih snova i od svojih namjera što mu na neki način i polazi za rukom. „Identitet subjekta nalazi se u razlikama spram drugih, određuje se prema nečemu osebnom, svojevrsnom potpisu ili neusporedivoj osobnosti do te mjere da Eagleton tvrdi da

je “ono što nas razlikuje od drugih važnije od onog što nam je zajedničko” (2013: 49), odnosno, likovi književnih djela su nerijetko blizu neke vrste ludila pa ako nisu fascinantni, onda su barem ne-obični i u nekoj mjeri odstupaju od norme.“ (Peternai Andrić, 2019: 211/12)

Glavna radnja filma je borba za skrbništvo uz pomoć odvjetnice Rite koja u početku Sama ne shvaća ozbiljno. Igram slučaja prihvaća njegov slučaj pokušavajući dokazati sebi, no više kolegama kako se ne vrti sve oko novca, uzimajući ga *pro bono* (besplatno), osim toga pokušava se predstaviti kao osoba koja nije sebična te da ne misli samo na svoje dobro, već i na druge.

U pripovijesti o invaliditetu, u prikazu različitosti ljudskih života, ponajviše Samovog života, u žaru borbe Rita priznaje kako je dobila puno više od jednog običnog slučaja. Osim slučaja dobila je i novog prijatelja Sama koji nju uči kako živjeti, ali živjeti pružajući drugima ljubav, a ono najvažnije uči ju kako se boriti za nešto njoj vrijedno. Naučila je kako se boriti za nešto što je vrijedno, za nešto što se beskrajno voli. Uči kako s ljubavlju odgojiti dijete budući da se u procesu posvećenosti karijeri otuđila od sina jedinca.

4. INVALIDITETI U FILMU

Invalidnost je često stigmatizirana, oni jesu subjekti koji posjeduju određenu karakternu osobinu koja ih izdvaja i čini različitim od drugih. „Normalni“ ljudi polaze od pretpostavke da drukčiji odstupaju od onog što je „normalno“ te na taj način dolazi do stigmatizacije, diskriminacije i isključivanja iz društva i svakodnevnog života. Diskriminirana se osoba promatra možda kao opasna, a najčešće se opisuje pomoću metafora.

Do stigmatizacije dolazi zbog neznanja, straha od nepoznatog te praznovjerja koje se godinama, stoljećima kreće našim društvom. Proces stigmatizacije odvija se u pet koraka. Prvi je korak prepoznavanje različitosti i određivanje razlike. Drugi, povezivanje subjekta s nepoželjnim osobinama. Sljedeći je korak proces odjeljivanja, odnosno različitost se izjednačuje i postaje njihova glavna karakteristika. „I dalje su u fokusu fizičke poteškoće i prepreke s kojima se osobe s invaliditetom susreću, ali se istražuju pitanja boli, kognitivnih razlika, „nevidljivih“ invaliditeta, riječju, pokušavaju se sagledati načini na koji se tjelesno i mentalno iskustvo razvija u sklopu tvorbe identiteta subjekta s invaliditetom.“ (Peternai Andrić, 2019: 147) Predzadnji je korak taj da stigmatizirani gube vlastiti status, gube na vrijednosti. Peti, to jest posljednji korak jest demonstracija, odnosno vježbanje moći. Do stigmatizacije dolazi zbog neznanja, straha od nepoznatog te praznovjerja koje se godinama, stoljećima kreće našim društvom.

Glavna je teza socijalnog modela invaliditeta ta da tjelesno ili psihičko oštećenje ograničava funkcionalnost pojedinca, kao u slučaju Sama, ali ono nastaje i kao rezultat društvenih procesa. Samo društvo pojedinca diskriminira te ga na taj način čini drugačijim i neželjenim. Različito od klasičnog medicinskog modela u socijalnome ili društvenom modelu u prvom je planu status osoba s invaliditetom kao manjine. Manjine su manje skupine unutar društva koje se razlikuju od većine zbog čega su često i diskriminirane. Film prikazuje Sama čija je mentalna različitost glavni fokus priče, a osim njega prikazuju se i Samovi prijatelji koji su slični njemu.

4.1. Mentalna različitost

Glavni lik Sam ima oko četrdeset godina, mentalno je zaostao na razini sedmogodišnjega djeteta. Unatoč svojim poteškoćama radi u Starbucksu u Santa Monici te obožava Beatlese. Na radnom je mjestu popularan, jedan od omiljenih među stalnim

mušterijama, uvijek im čestita na izboru pića uz rečenicu „To je prekrasan izbor!“. Mentalna različitost u glavnom je fokus kada Lucy krene pohađati osnovnu školu. Djevojčica postaje sve naprednija, a on ostaje na istoj, sedmogodišnjoj, razini. Djevojčica odbija učiti kako ne bi bila pametnija, naprednija od svoga oca. Dolazi do reagiranja ustanova baš na dan kada Lucy slavi svoj rođendan te ju odvođe od njega. Institucije ukazuju na to da Samera uloga nije kompatibilna s njegovim mogućnostima te ga namjeravaju maknuti od kćeri. Sam za vrijeme dok su razdvojeni pronalazi razne načine i poslove kako bi bio blizu Lucy te kako bi ona ponovno bila s njim kao nekada.

4.2. Autizam

Osim što je mentalno različit od ostalih, Sam ima i autizam. „Nerijetko se i kronične bolesti promatraju unutar kategorije invaliditeta budući suvremenost nije uspjela preispisati, na primjer, shizofreniju ili autizam kao dio kulture nego ju je očuvala u tradicionalnom medicinskom obliku.“ (Peternai Andrić, 2019: 149)

"Fokusiranje na probleme kognitivnih poremećaja, poput autizma ili Downovog sindroma, izaziva razumijevanje invaliditeta kao jednostavno neslaganje između društvenog okruženja i tjelesnih oštećenja pojedinca. U tom kontekstu, „invaliditet“ može biti ponovno uokviren: vidi se ne kao štetan društveni proces nego kao alternativni način postojanja u svijetu." (Hall, 2016) Glavni, na neki način, presudan faktor u prepoznavanju autizma je odstupanje u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji.

Tijekom radnje filma Sam pokazuje autistične sklonosti, neke od njih su: neprikladne interakcije u društvu, kompulzivno ponašanje, ponavljanje radnji i riječi. Jedan od njih je također, pogled usmjeren prema gore kada nekog sluša ili kada bi s nekim razgovarao, a usta su mu, u takvim situacijama, uvijek bila otvorena, također ponavlja pokrete. Pridržava se određenih rutina koje je stekao tijekom godina. Njih se mora pridržavati inače postaje pomalo nervozan ne shvaćajući zašto se ne mogu održati njegove navike.

4.3. Poteškoće u komunikaciji

Zbog zaostalosti na sedmogodišnjoj razini i ostalih poteškoća, subjekt nije mogao jasno komunicirati niti razumjeti što mu ljudi pokušavaju objasniti te su se morali prilagođavati njemu i koristiti vokabular kojeg bi i dijete moglo razumjeti. Na primjer, Sam nije mogao razumjeti zašto se Lucy ne vraća kući s njim tijekom suđenja.

Kako bi komunikacija uspjela, obje strane moraju koristiti istu razinu vokabulara. Samova je verbalna komunikacija loša iz razloga što mu je teško govoriti. U slučaju filma ne mogu normalno govoriti, brinuti se za sebe.

Mentalna zaostalost na sedmogodišnjoj razni zahtjeva od njega ponašanje djeteta. Na primjer, kad god bi Sam pokušao čitati svojoj kćeri Lucy, čitao bi knjigu koja je bila primjerena njegovoj mentalnoj razini. Slijedeći primjer je kada posjeti svoju susjedu Annie koja mu daje savjete o tome kako se brinuti za kćer, kada ju hraniti, koliko često jer kako on kaže Lucy nikada ne spava, samo plače ne shvaćajući zašto je to tako. U tom trenutku kao novonastali otac nije znao što treba činiti ni koje su potrebe djeteta. Annie umjesto sata koristi televizijske emisije koje on ima naviku gledati, objašnjavajući mu da tada treba nahraniti malenu djevojčicu. Također, u sceni kada Rita ima ispade bijesa pred njim i svojom asistenticom, ona od bijesa ruši posudu s bombonima, on odjuri u kut uplašen poput djeteta sav izbezumljen ne znajući što treba učiniti niti zašto je do takvog ponašanja došlo.

Glavna teza je da osobe s invaliditetom ne mogu voditi samostalan život nego trebaju pomoć, što ovaj film podvrgava jer Sam živi sam, sam zarađuje za život, isto tako sam se brine i za svoju kćer koja mu znači sve u njegovom malom svijetu.

4.4. Opsesivno kompulzivni poremećaj

Medicina definira opsesivno kompulzivni poremećaj na sljedeći način: „Opsesivno kompulzivni poremećaj je psihijatrijski poremećaj koji spada u anksiozne poremećaje. Manifestira se u više oblika, ali je najčešće karakteriziran pojavom opsesivnih misli koje slijede različite kompulzije (rituali, zadaci) sa ciljem da smanje napetost.“¹

Opsesivno se kompulzivni poremećaj primjećuje već u prvim scenama filma kada se prikazuje Samov rad u Starbucksu. Prikazuje se kako on preslaguje vrećice šećera na stolovima kako bi stajale po boji, pravi određen razmak između čaša čiji natpis mora biti točno na sredini.

4.6. Ostale manifestacije različitosti

Osim Sama, svi njegovi prijatelji imaju neku vrstu različitosti. Bili su mu to pravi prijatelji koji su unatoč svojim različitostima razumjeli što znači prijateljstvo i iznimno su ga

¹ <https://www.centarzdavlja.hr/zdravlje-az/mentalno-zdravlje/opsesivno-kompulzivni-poremecaj/> (Datum pristupanja: 03.08.2022.)

cijenili. Podržavaju jedni druge na sve moguće načine. Na primjer, daju mu podršku prisustvom na sudu i transparentima ili kod kupnje cipelica za Lucy gdje mu pomažu i financijski pošto on nije mogao odraditi cijelo radno vrijeme i dobiti cijelu plaću. Imaju svoje zajedničke rutine koje ne vole preskakati. Primjerice, svake srijede je IHOP večera, u četvrtak je filmska večer, a petkom su karaoke.

Pijanistica, susjeda Annie ima agorafobiju, to je fobija koju karakterizira strah od otvorenog prostora. Unatoč fobiji pomaže Samu pri odgoju, također odlazi i na suđenje koje se vodi za skrbništvo nad Lucy.

5. BINARNE OPOZICIJE

5.1. Normalno i nenormalno

U binarnoj opoziciji normalno i nenormalno nalaze se osobe s različitošću te osobe kod kojih različitosti nema. Do podjele na normalno i nenormalno dolazi zbog norme. „Norme su društvena pravila koja određuju kako bi se tko trebao ponašati s obzirom na situaciju u kojoj se nalazi i ta pravila mogu biti i eksplicitna i implicitna, ali su nužno internalizirana do te mjere da se ne doživljavaju kao konstruirana i nametnuta.“ (Peternai Andrić, 2019: 271) Međutim, dolazi do problema kada se radi o ugroženim skupinama. „Što je normalno, a što ne, nerijetko se određuje medicinskim dijagnozama. Dobiti dijagnozu invaliditeta znači biti imenovan kao bolestan, pogrešan, neispravan ili nenormalan.“ (Peternai Andrić, 2019: 273) U takve ugrožene skupine uglavnom spadaju i osobe s invaliditetom jer su shvaćene kao one koje odstupaju od onoga što se smatra normalnim.

Subjekti se u filmu doživljavaju kao različiti, kao stranci i manje poželjni, u nekim slučajevima i nepoželjni članovi zajednice. Gleda se drugačije na njih upravo zbog njihove posebnosti.

Subjekti mogu dobiti razne attribute poput nenormalnog, nedostatnog, čudovišnog... U filmu, ali i u stvarnom životu, teško se prihvaća da ljudi s invaliditetom poput Samovog imaju skrb nad svojim djetetom, a uobičajeno je da ljudi poput, u ovom slučaju Rite, imaju skrbništvo unatoč zapostavljanja djeteta zbog posla i karijere. Rita iz tog razloga ne može pružati dovoljno pažnje i ljubavi sinu, a Sam potpuno drugačije gleda na svijet i pokušava pružiti svojoj kćeri sve što može unatoč njegovoj različitosti.

5.2. Dobar i loš roditelj

U filmu je razlika između dobrog i lošeg roditelja dijelom svedena na stereotip. Sam je primjer dobrog, brižnog roditelja koji bi sve učinio za svoju kćer Lucy i za njezino dobro, a primjer stereotipno lošeg roditelja je Lucyna majka koja ih ostavlja odmah pri izlasku iz bolnice te odvjetnica Rita na početku filma dok od Sama ne nauči što je to ljubav i kako se pruža nekome koga voliš. „Odustajanje od majčinstva diskvalificira ženu, ona postaje manje od žene, njezina funkcija je odsutna ili ispražnjena, budućnost se shvaća kao besmislena, anticipira razočarenje ili žaljenje, napuštenosti u starosti, i smrt bez nasljednika i izostanak

potencijalnog prisjećanja u razgovorima ili mislima potomaka. Društvene norme jednake su za sve žene, no dok one koje intencionalno odustaju od potomstva doživljavaju osudu, a žene kojima majčinska uloga uskraćena izazivaju sućut.“ (Peternai Andrić, 2019: 138)

Tijekom rada sa Samom, Rita istražuje ulogu njega kao roditelja i shvaća kako netko poput nje, pa i ona sama mogu biti zastrašeni izazovima koje donosi roditeljstvo.

Patrijarhalni društveni poredak smatra da su loše majke usmjerene na vlastite ambicije, baš poput Rite, tim se činom zapostavlja ljubav i toplina koja mora biti usmjerena prema djeci.

Unatoč tome, odsustvo oca zbog posla i njegova okupiranost istim predstavlja društvenu normu, time se i razumije i tolerira.

“Nekad je dobra majka značila ženu koja je oslobodila sve svoje veze ljubavi i velikodušnosti, koja je u sebi nosila čak toliko nepotrebne majčinske ljubavi da ju je bez oklijevanja darivala ‘tuđoj’ nebiološkoj djeci. Danas je majčinstvo, suprotno tomu, proces učenja tehnika majčinstva na osnovi unaprijed pripremljenih planova osjećajnoga, psihološkoga i fizičkoga razvoja djeteta, a tehnološka je majka proizvod toga procesa. Znanje o tome kako priviti dijete uza se ne dolazi više iz unutrašnjeg libidinalnog ženskog glasa, nego to znanje prenosi glas stručnjaka.” (Vidmar Horvat 2017: 118/119) Diskurs je majčinstva važan u uspostavljanju političkoga i društvenoga prostora djelovanja. Javlja se kao rasprava na različitim područjima s namjerom razgraničavanja „loše“ i „dobre“ majke. U filmu je prikazano to da je društveno poželjno da majka reprezentira žensku osobu koja je „dobra“ i „zaštitnička“ poput Rite pred kraj filma, a ne smije biti ne-majka i odreći se djeteta u svoju korist ili zbog straha, poput Lucyne majke, koja se pojavljuje samo u prvim scenama filma. Nasuprot njih dvije tu su Sam i Ritin muž. Sam, kao što je već rečeno, primjer je dobrog roditelja, a Ritin muž, također poput nje same, posvećuje se karijeri, zapostavlja sina, umjesto vremena provedenog s njim on radije vrijeme provode s ljubavnicama te zapostavljenost sina uglavnom prebacuje na majku.

5.3. Lucy i Ritin sin

Lucy nije prosječno, obično dijete, ona shvaća oca, puna je razumijevanja prema njemu i razumije zašto je takav kakav je. Razumije njegove postupke iako se ponekad zbog njih osjeća osramoćeno. Prebrzo odrasta gledajući „incidente“ s ocem, zapravo Sam može odrastati zajedno s njom. Život joj nikad nije bio „normalan“ kao kod druge djece, ali je uvijek bio ispunjen humorom i ljubavlju što je možda kod drugih i nedostajalo.

S druge je strane Ritin sin koji je potpuna suprotnost Lucy. On ne shvaća svoje roditelje, osjeća se zapostavljeno, što uistinu i jest. Ima razne ispade i pravi razne incidente kako bi ga primijetili i bavili se njime. Nedostaje mu prave roditeljske ljubavi koja je bespriekorno potrebna u njegovoj dobi, ali i kasnije kroz život jer i on treba naučiti voljeti kako bi jednoga dana i on mogao prenijeti svoju ljubav na nekoga njemu dragog.

6. STEREOTIPI

Peternai Andrić u svojoj knjizi *Pripovijedanje, identitet, invaliditet* određuje stereotipe na sljedeći način: „Stereotip je skup uvjerenja o tipičnim osobinama i vladanju drugih, ali i polazište za stvaranje odnosa i vladanja prema drugima kada se mišljenje stvara već prije samoga susreta s drugim.“ (Peternai Andrić, 2019: 278) Česti su stereotipi o invaliditetu, ali i o društvu, drugim riječima radi se o pojedincima koji su drugačiji od onog uobičajenog. Odras su površnosti i primitivizma, katkad im se nije moguće oduprijeti. Često uza se vežu negativne pojmove poput gađenja, mržnje, ismijavanja ili pak straha. Stereotipi o invaliditetu najčešće su predstavnici kakve bolesti i onemogućeni su na raznim poljima. Mišljenje o Samu stečeno je na temelju stereotipa zbog njegove različitosti. Najizrazitiji su stereotipi kada Samu institucije žele oduzeti dijete.

Stereotipi mogu biti pozitivni ili negativni pa tako i oni stereotipi o invaliditetu. Služe kao održiva granica normalnosti jer se oblikuju na poziv zakona, ali i u zabludama te nesporazumima. Stereotipi su pokazatelji kako sustav djeluje na tvorbu identiteta kod subjekta. Kada je riječ o kakvim umjetničkim reprezentacijama stručnjaci ih doživljavaju kao pokazatelje unutar sustava koje je moguće interpretirati. Njima se poopćava ili svodi cijela društvena kategorija i pojedinci na osnovne osobine, a te se osobine mogu ticati zanimanja, boje kose, životne dobi i slično tome. U filmu se prikazuje Sam koji zbog svojih različitosti, prema zakonu, nije sposoban brinuti se o djetetu.

Pojam je stereotipa srodan pojmu tipa. Prema Peternai Andrić „Tipovi su oni likovi što imaju osobine specifične za neku grupu i sredinu, govorimo dakle o izrazitim predstavnicima određene vrste ili sloja ljudi.“ (Peternai Andrić, 2019: 214) Razlika je u tome što stereotipovi smanjuju pojedince na opće kategorije, a kod tipova se zadržava individualnost. Društvo onemogućuje individualce, diskriminira ih ili isključuje zbog različitosti te s obzirom na njih povećava emocionalne, kognitivne prepreke.

Stereotipovi nastaju jer pojedinci koji ih tvore vlastiti svijet najčešće doživljavaju ugroženim. Na taj način stereotipi o osobama s invaliditetom proizlaze iz daleke prošlosti, proizlaze iz mitova, a pronalaze se i u praznovjermima i u vjеровanjima iz prošlih stoljeća. Neprestanim su se ponavljanjem ustalili, stoga ih je gotovo i nemoguće istrijebiti iz svakodnevnoga života.

6.1. Osobe s invaliditetom ovisne su o drugima

Jedan od stereotipa o osobama s invaliditetom glasi da se osobe s invaliditetom ili s poteškoćama ne mogu brinuti za sebe, a kamo li za dijete jer ovise o drugim ljudima i nisu dovoljno sposobne za samostalan život već za život u raznim institucijama koje su stvorene za pojedince poput njih.

Ovaj stereotip film niječe, odnosno film prikazuje samohranog oca s invaliditetom i poteškoćama koji se uspješno, svakoga dana, bori za bolji život sebe i svoje kćeri. Živi sam u stanu, a ne u instituciji te se na taj način i sam brine o svom domu. Brine se o sebi i o Lucy te na pošten način zarađuje za život.

6.2. Osobe s invaliditetom su aseksualne

Drugi stereotip glasi da su osobe s invaliditetom aseksualne što znači da imaju smanjenu želju, ili ju uopće nemaju, za seksualnim životom. Film pokazuje upravo suprotno od tog.

Na samom početku film prikazuje Sama kao seksualno biće, poznato je da je Sam dobio kćer s beskućnicom koja je tražila prenoćište kod njega te pobjegla odmah nakon rođenja malene djevojčice i napuštanja bolnice.

6.3. Osobe s invaliditetom ne mogu biti dobri roditelji

Stereotip glasi da osobe s invaliditetom ne mogu biti dobri roditelji te ne mogu pružati sve što je potrebno djetetu, a ni brinuti se za njih.

Film, opet pokazuje suprotno od stereotipa. Sam je dobar roditelj pa čak i bolji od osoba bez poteškoća. Daje sve od sebe i bori se kako bi Lucy imala dobar život i lijepo djetinjstvo. Lucy mu je sve na svijetu te sve čini za nju.

6.4. Osobe s invaliditetom nemaju posao

Jedan od stereotipa je taj da osobe s nekom vrstom invaliditeta nemaju posao.

Odmah u prvim scenama filma primjećuje se da Sam ima posao, a ne kako stereotip kaže da ga osobe poput njega nemaju, rijetko ga ili pak teško pronalaze.

Kako teče radnja filma saznajemo da je Sam čak i unaprijeđen kako bi mogao platiti odvjetnicu koju je na kraju ipak dobio *pro bono* (besplatno), a i pronalazi razne poslove kada je Lucy kod udomitelja kako bi ju mogao vidati i biti joj bliže.

6.5. Osobe s invaliditetom često imaju ulogu negativca

Još jedan stereotip za koji film dokazuje da nije tako jest da su osobe s invaliditetom često negativci. „Likovi s invaliditetom često imaju ulogu negativca, osvetoljubivog, ogorčenog, ljutitog ... “ (Peternai Andrić, 2019: 223)

U ovom je filmu riječ o totalno suprotnim osobinama. Sam, kao ni njegovi prijatelji nisu negativci. Sve bi učinili kako bi udovoljili drugima, a pogotovo osobama do kojih im je stalo. U mnogim scenama pokazuju kako ne znaju za zlo, već samo za dobro. Karakterno nisu zli ljudi, već ih stereotipi čine takvima pa ih „normalni ljudi“ izbjegavaju jer imaju strah od nepoznatog.

6.6. Osobe s invaliditetom često su poput djeteta

Jedan od rijetkih stereotipa o osobama s invaliditetom s kojim se ovaj film slaže jest taj da se takve osobe često znaju ponašati poput djeteta.

S ovim se stereotipom film slaže, odnosno zbog svoje mentalne različitosti Sam se u nekim trenutcima i u nekim životnim situacijama ponaša poput djeteta, ponaša se bez sklada s društvenim jer nije u mogućnosti shvatiti što se točno događa i zašto ne može biti onako kako je on navikao u svojoj rutini. To se može zaključiti iz neprepoznavanja prostitutke u IHOPU, načinu plesanja i zabavljanja na rođendanskoj zabavi ili tijekom Noći vještica. Također, iz knjiga i programa na televizoru koje gleda te iz situacija u kojima ne zna kako reagirati već se skriva u ćošku sav preplašen i uznemiren ne znajući što treba učiniti.

7. ZAKLJUČAK

„I am Sam“ je emotivan film o ljubavi i roditeljstvu koji je snimljen 2001. godine. Dirljiv film koji prikazuje, unatoč bilo kakvom oštećenju, da je svatko sposoban za ljubav. Sam svima dokazuje da ako netko posjeduje sposobnost voljeti, posjeduje i sposobnost boriti se za to.

Unutar humanističkih znanosti pojavila se nova disciplina, a to je proučavanje invaliditeta. Dolazi do napretka u pristupima o invaliditetu jer je ranije bio promatran kao medicinski pojam s negativnim predznakom. Kazivanjem o invaliditetu kroz medije dolazi do njegovog prihvaćanja, a to je jedan od načina zaustavljanja mogućih predrasuda.

Film čine dva bitna faktora, a to su da je ljubav sve što je potrebno i ono još bitnije da treba naučiti voljeti ono što jesi i tko jesi jer sve osobe su jedinstvene na svoj način i s razlogom su takve kakve jesu.

Pripovjedač je taj koji zauzima neophodno mjesto u objašnjavanju, ali i u tumačenju pripovijesti. Pripovjedač je pouzdan ili nepouzdan, a pripovijest može voditi jedan od njih. Glavni lik Sam dobiva priču iz razloga što je glavna teza u umjetnosti, ali i u filmu da invaliditet zahtijeva prču koja predstavlja životno iskustvo. O liku se doznaje onoliko koliko pripovjedač želi otkriti, tako se u filmu *I am Sam* ne spominju sve Samove različitosti, ali se pomoću njegovog djelovanja može zaključiti o čemu bi se moglo raditi.

Invalidnost je često stigmatizirana, a do nje dolazi zbog neznanja ili pak straha od nepoznatog. Socijalni model invaliditeta kao glavnu tezu posjeduje da tjelesno ili psihičko oštećenje ograničava funkcionalnost pojedinca, ali ono može nastati i kao rezultat društvenih procesa. U filmu se pojavljuju razni oblici invaliditeta. Među invaliditetima istaknuta je mentalna različitost četrdesetogodišnjeg muškarca koji je zaostao na razini sedmogodišnjega djeteta. Sam u filmu pokazuje i autistične sklonosti kao što su neprikladne interakcije u društvu, ponavljanje riječi i radnji te kompulzivno ponašanje. Osim toga ima i poteškoće u komunikaciji te mu je teško govoriti. U nekima od scena prepoznaje se i opsesivno kompulzivni poremećaj.

Tijekom radnje filma dovodi se u usporedbu normalno i nenormalno, binarna opozicija dobrog i lošeg roditelja te na poslijetku Ritina sina i Samove kćeri Lucy. U binarnoj opoziciji normalno i nenormalno nalaze se osobe s različitošću poput Sama i njegovih prijatelja te osobe kod kojih različitost nije prisutna. U filmu je razlika između dobrog i lošeg roditelja dijelom svedena na patrijarhalni stereotip loše majke, Lucyne majke, koja napušta

vlastito dijete, a nasuprot njoj stoji Sam koji je prikazan kao dobar roditelj unatoč različitostima. Reprerentira se da ženska osoba ne smije biti ne-majka koja će se odreći djeteta zbog svoje koristi ili iz straha.

Osim što je uveden patrijarhalni stereotip loše majke što napušta dijete, javljaju se i stereotipi koje film uglavnom pobija. Stereotipi smanjuju pojedince na opću kategoriju. Služe kao održiva granica normalnosti. Pokazuju na koji način sustav djeluje na tvorbu identiteta kod subjekta. Stereotipi koji se javljaju u filmu su da osobe s invaliditetom ovise o drugima, da su aseksualne te da ne mogu biti dobri roditelji, takve osobe nemaju posao, često su negativne te imaju ulogu negativca.

U filmu se uspijeva stvoriti slika o osobi s invaliditetom što nadilazi stereotipe. Također, djelovanje lika s invaliditetom dovodi do brojnih promjena drugih oko njega. Promjene najviše dolaze do izražaja kod lika Rite, Samove odvjetnice. Uočljiva je njezina transformacija od osobe koja je posvećena isključivo poslu do osobe koja posao ostavlja tamo gdje mu je i mjesto, u uredu, a ostatak dana posvećuje svome sinu te stvaranju kvalitetnijega odnosa s njim.

Konačni učinak filma je i politički u smislu da ukazuje na poteškoće i otegotne okolnosti u kojem osobe s invaliditetom funkcioniraju u svakodnevicu, posebno kroz pravni slučaj bitke za skrbništvo, a i etički u smislu da osvjetljava živote vrijednosti i važnosti empatije.

8. LITERATURA

1. Couser, G. Thomas (2005.) "Disability, Life Narrative, and Representation" PMLA.
2. Davis, Lennard, J. ur. The Disability Studies Reader, Routledge, 2014.
3. Hall, Alice, Literature and disability. Routledge, 2016.
4. Keen, Suzanne (2007.) Empathy and the Novel, New York: Oxford University Press.
5. Lukić, Darko, Uvod u primijenjeno kazalište: čije je kazalište, Leykam International, Zagreb, 2016.
6. Peternai Andrić, Kristina (2019.) "Pripovijedanje, identitet, invaliditet" MEANDARMEDIA, Zagreb.
7. Vidmar Horvat, Ksenija (2017.) „Imaginarna majka. Rod i nacionalizam u kulturi 20. stoljeća.“, Zagreb: Sandorf.

8.1. Internetski izvori

1. <https://www.centarzdavlja.hr/zdravlje-az/mentalno-zdravlje/opsesivno-kompulzivni-poremecaj/> (Datum pristupanja: 03.08.2022.)